

TUPROQ EROZIYASI, TURLARI. TUPROQ EROZIYASIGA QARSHI KURASHISH YO`LLARI.

Marufjonov Javohirbek

Farg'ona davlat universiteti Agrar qo'shma fakulteti talabasi

Odilova Moxigul

Farg'ona davlat universiteti Agrar qo'shma fakulteti talabasi

Yo'ldasheva Nozimaxon

Farg'ona davlat universiteti Agrar qo'shma fakulteti talabasi

Annotatsiya:Suv, shamol va antropogen omillar tuproqqa salbiy ta'sir etishi natijasida uning ustki unumdor qatlamini yuvilib va uchib ketishiga eroziya (lotinchada erosia – kemirilish, emirilish) deyiladi. Eroziya jarayonlari kelib chiqishiga ko'ra, normal, tezlashgan va antropogen eroziyalarga ajratiladi.

Kalit so'zlar:Eroziya,tuproq,yemirilish,unumdor qatlam,dehqonchilik.

Tabiatda shamol va suv ta'sirida tuproqning yemirilishi yoki eroziyalanishi kuzatiladi. Ammo bugungi kunda inson tomonidan tuproqqa noto'g'ri munosabatda bo'lish, ya'ni tik erlarni noto'g'ri haydash, ortiqcha sug'orish, o'simliklarni noto'g'ri ishlov berish, qayta sho'rlash, zaharli kimyoviy moddalarni qo'llash va boshqalar tuproq eroziyasiga olib keladi. Ma'lumotlarga ko'ra, har kuni 3500 gektar unumdor yer eroziya natijasida nobud bo'lmoqda. Suv eroziyasi ko'proq tog' oldi va tog'li hududlarda, shamol eroziyasi kuzatiladi.

Shamol eroziyasi yoki deflyatsiya quruq va mayda tuproq zarralarini shamol tomonidan uchirib ketishi natijasida yuzaga keladi. Quruq, engil, qumloq tuproqlar nam tuproqlarga nisbatan bu turdagi eroziyaga ko'proq moyil bo'ladi. Shuning uchun shamol eroziyasi qurg'oqchil hududlarda sodir bo'ladi.

Suv eroziyasi ko'pincha sug'oriladigan dehqonchilik bilan shug'ullanadigan qiyaliklarda kuzatiladi. Gumus va o'simlik uchun zarur bo'lgan boshqa oziq moddalar yuviladi. Sug'orish purkagichlari ham hosildorlik pasayishi bilan ishlamay qoladi.

Antropogen eroziya - insonning suv va shamol bilan bog'liq xo'jalik faoliyatini noto'g'ri olib borishi natijasida yuzaga keladi. Antropogen eroziya - tuproq resurslaridan noto'g'ri foydalanish oqibati bo'lib, uning asosiy sabablari o'rmon va to'qaylarni kesish, yaylovlarda qoramollarni boqish normasiga rioya qilmaslik, dehqonchilikning noto'g'ri usullarini qo'llash va boshqalar.

Eroziya jarayonlarining oldini olish uchun o'simlik qoplamini tiklash, to'g'ri agrotexnik tadbirlarni o'tkazish, yashil himoya qalqonlarini qurish, gidrotexnik tadbirlarni rejalashtirish va boshqalar kerak.

1960-yillarda almashlab ekish tanqid qilindi va ko'p yillar davomida taqiqlandi. Keyinchalik, ko'pgina hududlarda almashlab ekishni keng joriy etish monokultura tufayli imkonsiz bo'lib qoldi. Natijada yer unumdorligi tobora pasayib bordi.

Sho'rlanish, cho'llanish sabablari, oldini olish choralari. Pestitsidlar muammosi.

Tuproqning sirt qatlamida natriy, kalsiy, magniy, tuzlarning to'planib, o'simlikning normal o'sishi va rivojlanishiga to'sqinlik qilishiga sho'rlanish deyiladi.

Sho'rlanish Misr, Iroq, Hindiston, Tojikiston, O'rta Osiyo va boshqa qurg'oqchil hududlarda keng tarqalgan.

Har yili dunyo bo'ylab 200-300 ming sug'oriladigan yerlar tuproq sho'rlanishi natijasida nobud bo'ladi. O'zbekistonda tuproqning sho'rlanish darajasi nisbatan barqaror.

Cho'llanish 100 dan ortiq mamlakatlarga bevosita ta'sir ko'rsatadigan kontinental ekologik muammodir.

Cho'llanishning asosiy sababi inson bo'lib, uning mehnati natijasida yer unumdorligi o'zgaradi. Cho'llanishning ikkinchi sababi qurg'oqchil, yarim qurg'oqchil yoki namligi kam bo'lgan hududlarda kuzatilgan uzoq va qisqa muddatli iqlim o'zgarishlaridir. Yerning qariyb uchdan bir qismi qurg'oqchil yerlar bo'lib, bu yerlarda dunyo aholisining oltidan bir qismi istiqomat qiladi.

Cho'llanish issiqxona effektining kuchayishi, biologik xilma-xillikning yo'qolishi va xalqaro suvlarning ifloslanishi natijasida iqlim o'zgarishi kabi boshqa ekologik muammolar bilan bog'liq. Agar global haroratning oshishi bug'lanishning ko'payishiga yoki yog'ingarchilikning kamayishiga olib keladigan bo'lsa, u holda global iqlim o'zgarishi cho'llanishni tezlashtirishi mumkin.

Cho'llanishning asosiy sababi inson va inson faoliyatidir. Qurg'oqchil yerlardan intensiv foydalanish, o'simliklardan ayovsiz foydalanish, tuproq va shamol eroziyasining oldini olmaslik asta-sekin cho'llanishga olib keladi. Iqlimning tabiiy o'zgaruvchanligi cho'llanish jarayonini tezlashtiradi. Tez-tez sodir bo'ladigan qurg'oqchilik qurg'oqchil iqlimli hududlarning tuproq eroziyasi va cho'llanishiga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

Tuproq eroziyasi sharoitida cho'llanish ayniqsa Shimoliy Afrikaning Sahel mintaqasida yaqqol namoyon bo'ldi, bu erda so'nggi o'n yilliklarda yog'ingarchilik 20-40% ga kamaydi. Yog'ingarchilikning kamayishi o'simliklarning o'zgarishiga olib keladi. Ko'p yillik o'tlar o'rnini bir yillik o'simliklar egallaydi, butalar o'rnini o'tlarga bo'shatadi va hokazo.

Cho'llanish iqlim o'zgarishlariga ham mintaqaviy, ham global miqyosda ta'sir qiladi.

O'simlik qoplamining yupqalashishi va tuproq sifatining yomonlashishi mahalliy iqlimga ta'sir qilishi mumkin, chunki bu haroratning oshishiga va tuproq namligining pasayishiga olib keladi.

Ushbu oqibatlarining ta'siri cho'llanishdan zarar ko'rgan mintaqa chegaralaridan tashqariga chiqadi, mintaqa iqlimi va atmosfera sirkulyatsiyasini o'zgartiradi. Bu, o'z navbatida, qurg'oqchil iqlim mintaqalarining degradatsiyasini tezlashtirishi mumkin. Cho'llashish iqlimning global o'zgarishiga ham ta'sir qilishi mumkin. Masalan, o'simlik qoplaminin siyraklanishi, tuproq sifatining pasayishi uglerodning ko'proq hosil bo'lishiga olib keladi, natijada o'simliklar ko'paygan uglerodlarni qayta qabul qilib uning biomassa tarkibida ko'payishiga olib keladi. Iqlimning global o'zgarishi cho'llashishga ta'sir ko'rsatishi mumkin harorat, bug'lanish va yog'inlarning o'zgarishi rayonlar bo'yicha turlicha kechadi. Natijada cho'llashish ba'zi rayonlarda kuchayishi, boshqalarida susayishi mumkin.

Tuproq mineral va qoyatosh bo'laklarining aralashmasi hisoblanib, qolgan qismi esa notirik organizmlar, suv va havodan tashkil topgan. Tuproq shakllanishga ega, qisman qoyatoshlar mayda bo'laklarga bo'linib, ular vaqti bilan tuproq hosil bo'lishida qatnashadi.

Xulosa:

Demak, tuproq ham abiotik omillar sirasiga kirib, jonsiz qoyatoshlar va mineral bo'laklardan tashkil topishi ma'lum qonuniyatga asoslangan. Tuproq o'z tarkibiga bakteriya, zamburug', hashorotlar va chuvalchaglarni ham oladi. Tuproqning hosidor qismi uning tarkibidagi gumus bilan bog'liq. Tuproq qum, loy va gumusning turli komponentlarini bir biri yuilan bog'laydi.

Rachel Carson (1907–1964) mashhur atrof muhit yozuvchilaridan sanalib, AQSH dagi Baliq va yovvoyi tabiat nashriyotidagi 15 yillik faoliyatidan so'ng o'zining ijodini yozuvchilikka bag'ishladi. U tomonidan "Silent Spring" nomli kitob nashrdan chiqadi. Unda pestitsidlarning zarari va ular olib keladigan kasalliklar zikr etilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Muhamedov T., Tuproq eroziyasi dehqonchilik uchun ofat, Toshkent 1973
2. Muxitdinov K., O'zbekistonda tuproq eroziyasi va unga qarshi kurash choralari, Toshkent 1976
3. Mirzajonov va boshqa, Eroziyaga uchragantuproqparda yuqori hosil olish, Toshkent 1980.
4. Kochemasova Z.N., Efremova S.A., Nabokov Yu.S. Mikrobiologiya. M., izd-vo «Meditsina». 1984.[4]
5. Numonjonov M.G, Parpiyev A.T, Numonjonova M.G, Bozorboyev Sh.A VITAMINES IN THE YARROW (ACHILLEA MILLEFOLIUM L.) PLANT AND THEIR IMPORTANCE IN HUMAN HEALTH.[5]
6. Har xil muhitda tuproq hosil bo'lishida ona jins turlari. Marufjonov Javohirbek .Odilova Moxigul. Yo'ldasheva Nozimaxon.[6]